

TARİH

başlıklı eserinde bir Osmanlı milleti teşkil etmenin imkânsızlığına değiniyor, aynı zamanda bütün müslümanları tek bir millet halinde birleştirmenin güçlüğü üzerinde duruyordu. Türk dili, Türk tarihi ve kültürüyle ilgili çalışmalar II. Meşrutiyet döneminden daha sistemli hale geldi. Özellikle Ziya Gökalp sosyolojinin verilerinden yararlanarak Türkçülüğü sistemleştirmeye çalıştı. *Türk Yurdu ve Milli Tetebbûlar Mecmuası*'nda çıkan araştırmalar dil, tarih, hukuk, folklor vb. konularla ilgiliydi. Sayıları giderek artan dergilerin yanında gazeteler de tarih konularının geniş kitlelere ulaşmasında dinamik bir işlev üstlendi. Türk Ocakları'nın kurulması (1912) Türkçülük hareketi ve bilincinin taşrada kök salmasına büyük katkıda bulundu. Osmanlı tarihçiliği yalnız siyasal ve askerî alanlarla sınırlı kalmadı. Sanat tarihi, çeşitli alanlarda temayüz etmiş sanatçılar, vefeyât, terâcim-i ahvâl, bilim tarihi vb. konularda eserler üretildi. Tarihler ya da bu bağlamda yazılanların önemli bir bölümü basılmakla birlikte gerek Türkiye'de gerek Türkiye dışında yığınla yazmanın bulunması tarihçiliğin yüksek verimini göstermektedir. Osmanlı tarihçiliği yöntem açısından zayıftı. Sosyal bilimlerin yöntemlerinin kullanımı ancak imparatorluğun son döneminde Batı'yla temaslar çerçevesinde yaygın hale geldi.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız); İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, II, 99; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler* (nşr. Osman Turan), Ankara 1954; *Gazavât-ı Sultân Murâd bin Mehemmed Hân* (nşr. Halil İnalçık – Mevlûd Oğuz), Ankara 1989; *Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osmân* (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 1991; *Enverî, Düstûnâme*, tür.yer.; *Rûhî Târihi* (TTK Belgeler, XIV/18 [1992] içinde, tıpkıbasımı ile birlikte nşr. Yaşar Yücel – Halil Erdoğan Cengiz), s. 1-359; *Çeşmizâde, Târih* (nşr. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959; *Şem'dânizâde, Mürî't-tevârih* (Aktepe), I-III; *Osmanlı Müellifleri*, I-III; Yusuf Akçura, *Türk Yılı: 1928*, İstanbul 1928; a.mlf., "Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair", *TTK Bildiriler*, I (1932), s. 577-607; Mükrimin Halil Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 573-595; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türkiye'de İbn Haldunizm", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 153-163; *Levend, Gazavatnâmeler*, tür.yer.; *Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1957; Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası*, İstanbul 1959; V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans: The Sources and Development of the Text*, London 1964; a.mlf., "Sultan II. Murad'ın Yıllıkları" (trc. Salih Özbaran), *TD*, sy. 33 (1980-81), s. 79-98; *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), Oxford 1964, tür.yer.; L. V. Thomas, *A Study of Naima* (ed. N. Itzkowitz), New York 1972; Niyazi

Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara 1973, s. 388, 403; Bekir Kütükoğlu, *Kâtip Çelebi "Felsefe"sinin Kaynakları*, İstanbul 1974; *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ankara 1977, tür.yer.; Babin-ger (Üçok), tür.yer.; C. H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire. The Historian Mustafa Âli (1541-1600)*, Princeton 1986; Mücteba İlgürel, "Vak'anüvislerin Taltiflerine Dair", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 183-192; R. Mantran, "L'historiographie ottomane à l'époque de Soliman le magnifique", *Soliman le magnifique et son temps* (ed. G. Veinstein), Paris 1992, s. 25-32; Halil İnalçık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993, s. 417-431; a.mlf., "How to Read 'Ashik Pashazâde's History'", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage* (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 136-156; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 281-339; Suraiya Faroqhi, *Approaching Ottoman History: An Introduction to the Sources*, Cambridge 1999; Abdülkadir Özcan, "Kanuni Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan* (ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul 2006, s. 113-154; Köprülüzâde Mehmed Fuat, "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", *Bilgi*, I/2, İstanbul 1329, s. 185-196; Akdes Nimet Kurat, "Bizans'ın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri", *TM*, III (1935), s. 185-206; Münir Aktepe, "Naîmâ Tarihi'nin Yazma Nüshaları Hakkında", *TD*, I/1 (1949), s. 35-52; B. Lewis, "History-Writing and National Revival in Turkey", *Middle Eastern Affairs*, IV (1953), s. 218-227; a.mlf., "Ottoman Observers of Ottoman Decline", *IS*, I (1962), s. 71-87; I. Beldiceanu-Steinherr, "Un legs pieux du chroniqueur Uruij", *BSOAS*, XXXII/2 (1970), s. 359-363; Şehabeddin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *TTK Belleten*, XXXV/140 (1971), s. 655-663; a.mlf., "Selim-nameler", *TED*, I (1970), s. 197-230; C. Woodhead, "An Experiment in Official Historiography: The Post of Şehnameci in the Ottoman Empire, c. 1555-1605", *WZKM*, LXXV (1983), s. 157-182; a.mlf., "Tarihçiler", *EL* (ing.), X, 290-295; P. Fodor, "Ahmedi's Dâsitân as a Source of Early Ottoman History", *AOH*, XXXVIII/1-2 (1984), s. 41-54; a.mlf., "Stade and Society, Crisis and Reform, in 15th-17th Century Ottoman Mirror for Princes", *a.e.*, XL/ 2-3 (1986), s. 217-240.

ZEKİ ARIKAN

TÂRİH-i ÂL-i SELÇUK

(تاريخ آل سلجوق)

Yazıcıoğlu Ali'nin

(IX./XV. yüzyıl)

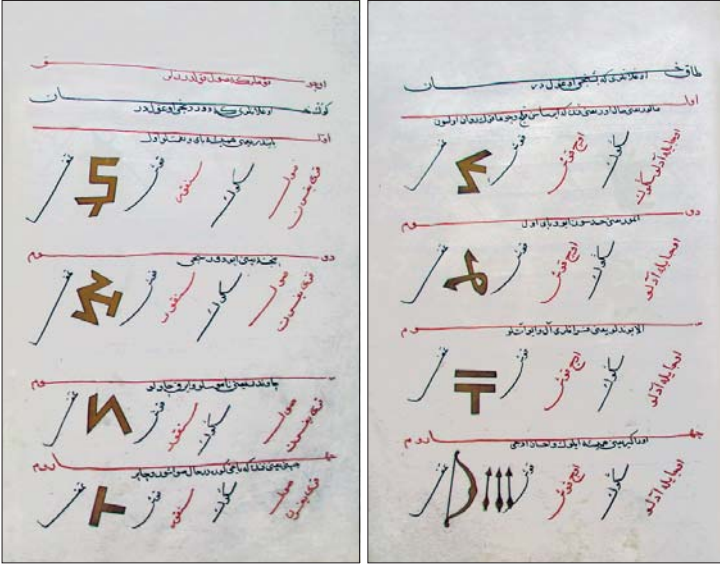
Oğuz boylarına,

Selçuklular'la İlhanlılar'a ve

Osmanlılar'ın kuruluşuna dair eseri.

Yazıcıoğlu Ali'nin hayatıyla ilgili yeterli bilgi yoktur. Lakabı onun II. Murad devri müelliflerinden Yazıcı Sâlih'in oğlu, Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (ö. 855/1451) ve Ah-

med Bican'ın (ö. 870/1466'dan sonra) kardeşi olduğunu düşündürmekteyse de adı geçen müelliflerin eserlerinde bu konuda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yazıcıoğlu *Târih-i Âl-i Selçuk*'u (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Selçuknâme*, *Oğuznâme*) II. Murad'ın isteği üzerine yazmaya başlamış, 827 (1424) veya 840 (1436-37) yılında tamamlamıştır. Eser dört bölümden meydana gelmektedir. "Oğuznâme" adıyla da bilinen birinci bölümde Hz. Nûh'un oğullarından Yâfes'in soyuna Türkistan ilinin yurt olarak verildiği, Türk boylarının zamanla çoğalıp çeşitli bölgelere dağıldığı, Türk kabilelerinden her birinin başka bir adla anıldığı, Oğuzlar'a bu sırada Türkmen denildiği, Moğollar'ın has Moğollar ve Moğollar'a benzeyen kabileler diye ikiye ayrıldığı, Oğuzlar'ın Türkistan'da iken Moğollar'a benzedikleri ve lehçelerinin Moğollar'a yakın olduğu, İran ve Anadolu'ya geldikten sonra görünüşleri ve dillerinin değiştiği, Oğuz Han'ın altı oğlu bulunduğu, onun soyundan gelen yirmi dört Oğuz boyunun sağ ve sol diye ikiye ayrıldığı, Oğuz Han'ın muvahhid olarak doğduğu, ülkesini altı oğlu arasında taksim ettiği ve Yenikentli İrkl Hoca'nın yirmi dört Oğuz boyunun damga, ongun ve ülüşlerini belirlediği anlatılır, ayrıca Oğuz Han'ın vasiyetine yer verilir. Oğuz töresinin esaslarını tesbit eden bu bölüm Türk kültür tarihi bakımından önemli sayılır. Müellif bu bölümü kaleme alırken Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin *Câmi'u't-tevârih* adlı eserinin yanı sıra *Oğuznâme*'den ve kaynağı belirlenemeyen rivayetlerden faydalanmıştır. Eserin ikinci bölümü Selçuk Bey, çocukları ve torunları, Büyük Selçuklu Devleti ve Irak Selçuklu Devleti'nin kısa bir tarihini içermektedir ve Râvendî'nin *Râhatü's-şudûr ve âyetü's-sürûr* adlı Farsça eserinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Kitabın en hacimli kısmını teşkil eden üçüncü bölüm de İbn Bibî'nin *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye fi'l-umûri'l-Âlâ'iyye* isimli Farsça eserinin tercümesinden ibarettir. Burada I. Gıyâseddin Keyhusrev'den itibaren Anadolu Selçuklularının tarihi anlatılmaktadır. Yazıcızâde bu bölümü tercüme ederken bazı ilâveler yapmış, büyük emirlerin hangi Oğuz boyuna mensup olduğunu tesbit etmiş ve Selçuklular'da Oğuz töresinin uygulanışına dair bilgi vermiştir. Asıl metinde İbn Bibî'nin Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'yi övdüğü kısımları çıkararak yerine II. Murad için yazdığı methiyeleri koymuştur. Eserin dördüncü bölümünde Gâzân Han'ın İlhanlı tahtına çıkışı, hükümdarlık döneminde vuku bulan olaylar ve ölümünden sonra

Tarih-i Âl-i Selçuk'tan iki sayfa (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391, vr. 12^b-13^a)

Anadolu'da cereyan eden hadiselerle dair kısa fakat önemli bilgiler yer almaktadır. Bu kısmın sonuna Gâzân Han devrinde Orta İran'da yaşayan Cemâl-i Lök adlı bir âsi, Mahmûd-ı Gaznevî ve Osman Gazi hakkında üç hikâye ilâve edilmiştir. Gâzân Han hakkındaki bilgiler *Câmi'ü't-tevârih*'in ilgili bölümünün tercümesidir. Osman Gazi ve Osmanlılar'ın soyu hakkında verilen bilgilerin kaynağı ise meçhuldür.

Tarih-i Âl-i Selçuk, çeşitli kaynaklardan tercüme yoluyla derlenmiş bir eser gibi görünmektense de birçok yönden dikkat çekicidir. Kitabın birinci bölümü Oğuz boylarının sosyal yapısı ve eski Oğuz rivayetleri açısından büyük önem taşımaktadır. Burada yer alan Oğuz boylarının tamgalarıyla ilgili çizimler, Kâşgarlı Mahmud ve Reşîdüddin Fazlullah'ın verdiği bilgilerin kontrolüne yaramaktadır. Üçüncü bölüm *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye*'den yer yer farklılıklar göstermekte ve asıl metinde iyi anlaşılabilen bazı hususların anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Eserin sonunda bulunan ve başka hiçbir kaynaktan rastlanmayan Anadolu uçları ve Osmanlılar'a dair bilgiler de çok önemlidir (*DîA*, XXXIII, 444). Tarih bakımından bu önenimin yanında XV. yüzyılın ilk yarısına ait zengin Türkçe söz varlığı ile Türk dili araştırmaları için de önem taşıyan eserin başta Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi olmak üzere çeşitli yazma nüshaları mevcuttur (geniş bilgi için bk. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, hazırlayanın girişi, s. LIX-LXVIII).

XVI. yüzyıl Osmanlı şehnâmecilerinden Seyyid Lokmân b. Hüseyin eserin Oğuzlar'la ilgili bölümünün *Oğuznâme* adıyla bir özetini yapmış, bu özet J. J. Wilhelm Lagus tarafından Latince'ye çevrilerek *Seyid Locmani ex Libro Turcico qui Og-*

huznâme adıyla 1854'te yayımlanmıştır (Türkçe tercümesi için bk. Güngör, s. 367-381). Eserin Selçuklular'a dair bölümünü M. Theodorus Houtsma, eksik olan Paris ve Leiden nüshalarına dayanarak Selçuklu tarihine ait metinler dizisinin III. cildi olarak neşretmiştir (Leiden 1902). Rıfat İlhan Çelik bir yüksek lisans çalışmasında bu neşri Latin harflerine aktarmıştır (2005, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Eser I. Dünya Savaşı yıllarında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshalarından hareketle (Revan Köşkü, nr. 1390, 1391) Necip Âsım (Yazıksız) tarafından yayıma hazırlanmış, ancak bu çalışma baskı esnasında Bahriye Matbaası'nda yanmış, eserin ancak seksen sekiz sayfalık bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 332). Abdullah Bakır, Leiden ve Moskova / St. Petersburg nüshaları dışındaki bütün nüshalarını karşılaştırarak tam metnin edisyon kritiğini yapmıştır (İstanbul 2009). Kitabın bazı bölümleri çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Eserde yer alan, Dobruca ve çevresinin Türkler tarafından iskânıyla ilgili bilgileri Herbert W. Duda ve Paul Wittek incelemiştir. Muharrem Ergin, Orhan Şaik Gökyay, Bahaeddin Ögel, Kemal Eraslan ve Mustafa S. Kaçalın gibi araştırmacılar kitabın "Oğuznâme" kısmıyla ilgili çalışmalar yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi]: Giriş-Metin-Dizin* (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009, hazırlayanın girişi, s. XXXII-XXXIII, LIX-LXVIII; *Dede Korkut Kitabı* (nşr. Muharrem Ergin), Ankara 1958, I, 37-38; *Dedem Korkud'un Kitabı* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973, s. 577; *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi: Metin ve Açıklamalar* (haz. Mustafa S. Kaçalın), İstanbul 2006,

tür.yer.; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, tür.yer.; Blochet, *Catalogue*, II, 47; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 201-202 (nr. 604-617); B. Flemming, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1968, X, 77-78 (nr. 101); Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri 1998, s. 367-381; J. Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and other Collections in the Netherlands*, Leiden 2000, I, 102-106; Rıdvan Nafiz Ergüder, "Oğuz Destanından Bir Parça", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1934, s. 243-249; Herbert W. Duda, "Zeitgenössische islamische Quellen und das Oğuznâme des Jazygyoğlu 'Ali zur angeblichen türkischen Besiedlung der Dobrudscha im 13. Jhd n. Chr.", *Spisanie na Bulgarskata Akademiya na Naukit i İzkustvata Kınıga*, LXVI, Sofiya 1943, s. 130-145; P. Wittek, "Yazıcıoğlu 'Ali on the Christian Turks of Dobruja", *BSOAS*, XIV/3 (1952), s. 639-668; a.m.f., "Das Datum von Yazıcıoğlu's Oğuznâme", *TM*, XIV (1965), s. 263-265; Kemal Eraslan, "Yazıcızâde'nin Oğuz-nâmesi", *TDAY Belleten* 1992 (1995), s. 29-35; Adnan Sadık Erzi, "İbn Bîbî", *İA*, V/2, s. 715-717; Abdülkerim Özyayın, "İbn Bîbî", *DİA*, XIX, 381; Halil İnalıcık, "Osman I", a.e., XXXIII, 444.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

TÂRİH-i ÂLEMÂRÂ-yı ABBÂSÎ

(Tarih-i Âl-i Abbâsî)

Safevî tarihçisi İskender Bey Münşî'nin (ö. 1043/1633 [?])

I. Abbas dönemine dair eseri (bk. İSKENDER BEY MÜNŞÎ).

TÂRİH-i BEL'AMÎ

(Tarih-i Belami)

Tarih-i Taberî'nin Ebû Ali Bel'amî (ö. IV./X. yüzyıl sonu) tarafından Farsça'ya yapılan tercümesi (bk. BEL'AMÎ, Ebû Ali).

TÂRİH-i BEYHAK

(Tarih-i Beyhak)

Ali b. Zeyd el-Beyhaki'nin (ö. 565/1169) Beyhak'ın tarihine dair Farsça eseri.

Beyhakî, Sultan Sencer'in devlet adamlarından Müeyyed Ayaba'nın Horasan hâkimiyeti sırasında 4 Şevval 563 (12 Temmuz 1168) tarihinde tamamladığı eserine tarihin faydaları hakkında Arapça ve Farsça şiirlerden örnek vererek yazdığı edebî bir mukaddimeyle başlar, burada ayrıca bazı ilim dallarından bahseder. Daha sonra Beyhak'ın coğrafyası, iklimi, faziletleri, müslümanlar tarafından fethi, Beyhak'a